

בכורות המזרח

"כשמאחוריו עשרות ומאות בחורים, הייתה נשמעת נקישה קטנה באצבע צרדה, ומתחילים לשיר את השיר שהפך לסמל הישיבה, 'ישמחו במלכותך שומרי שבת'. חרדים, חילונים ותיירים מתבוננים בפליאה בדבוקת הבחורים הנעה בשירה לעבר הכותל, ויוצרת מעגל של ריקוד, השואב לתוכו מאות אנשים" אצל בשבוע שעבר ציינו בישיבת הכותל את הגיעו של הרב ישעיהו הדרי לגבורות. אבי רט, בוגר הישיבה, נזכר כיצד שינה ראש הישיבה את אופיו של הרובע היהודי, ואת אופיו של כל אחד מתלמידיו

| אבי רט |

פניהם של מאות הבוגרים והתלמידים של ישיבת הכותל, שהגיעו להוקיר ולהכיר טובה ותודה לרבם בהגיעו לגבורות, כפני הציונות הדתית בחמישים השנים האחרונות. יש בהם רבנים ודיינים, רופאים ומשפטנים, פרופסורים וקצינים בכירים, אנשי חינוך ומנכ"לים, בעלי בתים ושליחי ציבור. מגוון ומנעד רחב, מרשים ומכובד, ולכל אחד מהם יש הרב ישעיהו הדרי משלו. כולם היו בניו.

דרך יהודית-ישראלית ייחודית ומרתקת עבר הרב הדרי כ־80 שנות חייו. דרך שתחילתה בתל-אביב הצעירה, המשכה בישיבת 'היישוב החדש' בעיר ואחר כך בישיבות 'חברון' ו'מרום ציון' בירושלים, משם לתפקיד משגיח בישיבת 'כרם ביבנה', ועד הקמת ישיבת הכותל ועמידה בראשה במשך שנות דור ויותר. כל מי שכף רגלו דרכה באותם ימים בישיבת הכותל ידע וחש שיש במקום הזה בעל בית נוכח ומשמעותי. <

הרב ישעיהו הדרי ואבי רט על רקע
בית הכנסת החורבה. מאחורי מעטה
הדיסטנס נמצא לב ענק ורגיש
צילום: מרים צחי

"הרב ידע שהקרבה לכותל עלולה ליצור טלטלות רוחניות לא רצויות". הרובע היהודי היום וב'1967

לא אשכח גם את אחד המשפטים הראשונים שאמר לנו הרב הדרי, בתחילת שיעור א': "אינני יודע מה ייצא מכל אחד מכם, ולאן ימשיך כל אחד את דרכו לאחר שנות הלימודים בשיבה. אבל דבר אחד אני יכול להגיד לכם: מי שישב חמש שנים בבית המדרש ליד ר' אביגדר וליד ר' יעקב, אני מבטיח לו שלעולם לא ייהנה מן החטא".

ההנחיות הראשונות שניתנו לתלמידים החדשים בהגיעם לשיבה היו קוד הלבוש: סנדלים מותרים רק בשילוב עם גרביים, וחולצה תמיד "בפנים", בתוך המכנסיים. היום זו תישמע דרישה על גבול ההזויה, וגם אז היא הייתה מוזרה ומקוממת, במיוחד לנו שהגענו מבני עקיבא עם הסנדלים הדוקים, הג'נס, הטריקו והשיער המתארך. בקרב התלמידים הייתה תסיסה ואי נוחות, אך מבחינת הישיבה לא היה מקום לוותרו, כי הלבוש הזה הוא חלק משיטה שתכליתה ליצור בן תורה. הכנסת החולצה למכנסיים היא חלק מתהליך נפשי ורוחני של הפנמה, ענווה וכיסוי – כנגד מגמות ההחצנה וההתפארות. אודה: במשך שנים ארוכות לאחר שעזבתי את הישיבה, הקפדתי להחזיק ברכב זוג גרביים. שיהיה, ליתר ביטחון, למקרה שאגיע לירושלים ואתקל ברב הדרי.

המינון והאיזון הנכון בין הרגש והשכל בעבודת השם ובעבודת המידות היו יסוד בסיסי בתפיסת עולמו הרוחנית והחינוכית. הוא ידע שהקרבה המתמדת אל הקדוש, אל הכותל המערבי ודר הבית, עלולה ליצור טלטלות רוחניות לא רצויות ולא נשלטות. מדי פעם היו כאלו שבחרו להתפלל 'ותיקין' בכותל ולא במניין הרגיל בשיבה, דבר שהרב הדרי לא תמיד ראה בעין יפה. כאשר היה פוגש אחד מאלו מגיע לחדר האוכל לארוחת הבוקר, היה הרב אומר לו ברמיזה מחודדת – "אולי כדאי שתאכל איפה שהתפללת?"

כמחנך, הרב הדרי לא היה אדם של שיחות נפש אישיות אל תוך הלילה, וגם לא רב שיושב כשגיסרה בחיקו ושר עם תלמידיו. ההפך. משפטיו היו מדודים, קצרים ונוקבים. מבטו חודר. שיחות קצרות, כשכל מילה היא בעלת משמעות שעליך להבין ולפרש את כד. לפעמים לקח לנו זמן רב לפענח לעומקה את שפת הקוד הזו. לקח לנו גם שנים להבין שמאחורי מעטה הדיסטנס, קיצור הדברים, ההערות הממוקדות והנוקבות ואולי אף הקשיחות – נמצא לב ענק ורגיש, רב שמאמין שזו הדרך לחנך ולבנות את עולמם הנפשי והרוחני של תלמידיו. בחלוף הזמן נגלו לעינינו אהבתו ודאגתו לכל אחד, ועד כמה התעניין, עקב וידע מה נעשה עם כל תלמיד ותלמיד, גם שנים רבות לאחר שעזבו את בית המדרש. הזיכרון הפנומנלי שלו הכיל הכול – מניין בא כל תלמיד ומי הוריו, והיכן למד, ומה עשה, ומה כתובתו, ומי התחתן עם מי, ומה אמר כל אחד למי, ומתי בדיוק זה היה, והכול בהיר ונהיר אצלו

העיר העתיקה. אלו היו החוויות העוטפות ומקיפות את תלמידי הישיבה, כרוכות ב"אור ורוע לצדיק" של הרב הדרי. אור המבטיח גם בימים של חשכה, שעור יבואו ימים של שמחה לישרי לב.

הרב הדרי מעולם לא עזב את ארץ ישראל, ומאז שעלה ירושלימה, גם אותה כמעט שלא יצא. הוא לא רק התגורר בה, אלא עיצב את פניה. הרובע היהודי המוכר לנו כיום, לא היה נראה כך בלי חזונו ומסירותו. מיד אחרי מלחמת ששת הימים טרח הרב לשכנע בחורים ואברכים צעירים לבוא למקום הדרוס הזה, לרכוש כל מיני חורבות ולגור בכוכים שונים ומשונים, בתנאים לא נתפסים. כבר אז הוא הבין שאופיו של הרובע ייקבע לפי אופי דייריו, ושהמקום הזה בהחלט עלול להפוך לרובע אמנים בודהייני, נטול אווירה רתית. היכולת שלו לחבר בין ניתוח רוחני לפעולה מעשית, היא זו ששרטטה את אופיו העכשווי של הרובע.

קטן וצפוף היה בית המדרש שהקים בתוככי סמטאות העיר העתיקה, כשהכותל ודר הבית נשקפים ממול. בוגרי הישיבה משנים עברו מספרים כי להלך באותם הימים בבית המדרש הישן, היה ממש כמו להלך בין מלאכים. בצד אחד יושב הרב אביגדר נבנצל, מעוטר בתפילין כל היום ומרחף לו בעולם שכולו

תורה. בצד השני יושב הרב כ"ץ, ספון על ספריו ופניו מאירות. בין הספסלים מסתובב הרב בן-ציון פריימן זצ"ל, צדיק ירושלמי המאציל מרוחו על סביבותיו. ובתווך – הרב ישראל דו"מיטרובסקי שהיה מזקני וחכמי ירושלים, הרב שג"ד הפלאי שהתנהל בספירות אחרות, והרב נחום נריה והרב ישעיהו שטיינברגר, שהתמסרו להרביץ תורה בנוער ולפתוח בפניו עולמות נעלמים של תורה וגמרא, הגות והלכה. וכדי להשלים את התפאורה, בספסל ליד יושב התלמיד חיים סבתו, שבשעה שתיים כלילה היה בוכה על הסטנדר כי לא הבין איזה 'תוספות', וגם בגלל צער השכינה שגלתה ממקומה.

זו הייתה האווירה והתפאורה – ועל כולם ניצח הרב הדרי, שהיה מעורה ומעורב בכל פרטי החיים. הוא חיבר בין עולמות וגבהים רוחניים למציאות חיים של בחורים שהגיעו מבתים פשוטים, ולא טעמו מעולם טעם בית מדרש בעוצמות הללו. הוא ניהל את הישיבה ביד רמה, החל מהשאלה איזו מסכת ילמדו ועד מי ישוכן עם מי בחדר, החל משיבוץ חברותות וכלה בניקיון השירותים, כך ממש. זכור לי היטב איך ערב ראש השנה, דקות לפני התקדש החג, אני רואה את הרב הדרי מסתובב באזור השירותים, מסדר ומארגן כל מיני דברים. תמוה, חשבתי לעצמי. ואז הביט בי ראש הישיבה ואמר: "הדברים הגדולים נמדדים בדברים הקטנים. צריך לדאוג שלא רק העולמות הרוחניים יהיו נעלים ונשגבים, אלא שגם השירותים יהיו מסודרים ונקיים".

חיבר בין גבהים רוחניים למציאות של הבחורים. הרב הדרי בטקס לכבודו

כל מי שהגיע אל בית המדרש, הבין מיד שיש כאן דרך ושיטה, יש מסלול ברור ויש הנהגה.

בחודש ספטמבר 1956 התפוצץ רימון ליד מנזר רטיסכון בירושלים. שני חברים בני 23 שעברו במקרה במקום, נפגעו מהפיצוץ. האחד, שנפצע קל יחסית, היה יעקב כ"ץ, לימים ראש הכולל בשיבת הכותל. השני, שנפצע אנושות, היה ישעיהו הדרי – או ישעיהו חיים הדרי, כפי שנקרא בעקבות הפציעה. שנים רבות אחר כך יספר על האירוע: "המחשבה הראשונה הייתה לחלץ או להיחלץ, כפי ההלכה הפסוקה 'חייך קודמים'. רבי יעקב לחש אז על אוזני, כשהוכנסנו לאמבולנס, שכנראה אלה הרגעים האחרונים וצריך להרהר בתשובה".

67 שנים שורת חברות עמוקה בין השניים הללו. אמרת הרב הדרי – אמרת הרב כ"ץ, וכן להפך. כמו צמד מתקופת הזוגות של התנאים. שונים מאוד זה מזה, וכל כך דומים.

עולה הרב כ"ץ לברך את חתן השמחה, ומקריא מכתבים שישעיהו הדרי הצעיר שלח לו בתל-אביב בתקופת בריהמצווה שלו. ובינתיים אני וחבריי נזכרים בצמד הרבנים הזה, איך הם שופכים לב בתפילות הימים הנוראים, מרקדים ומפזזים עד כלות בשמחת תורה, מעבירים שיעורים, רוקדים איתנו בשמחות ומנחמים אותנו בימי אבלנו. בעבור רבים מהתלמידים והבוגרים הם הפכו לחלק מהבית, מהמשפחה, מהזהות, משולחן השבת הפרטי.

גם תקופת החגים והימים הנוראים בשיבה נותרה חרותה עמוק בלבות התלמידים. זו הייתה תקופה מלאת עוצמות, כשמעל לכול מהדהדת בחלל בית המדרש ובלבבות זעקתו של הרב הדרי מדי ליל יום כיפור – "אור ורוע לצדיק ולישרי לב שמחה". השילוב של היום הקדוש, מראה הר הבית ממול, ארון הקודש הפתוח, ספרי התורה הנישאים, וקריאתו רווית הרמעות של ראש הישיבה, כל אלה התחברו לימי חודש אלול וראש השנה שלפני, ולסוכות ושמחת תורה שאחרי, לתפילות מוסף של הרב כ"ץ, ולירידה בריקודים אל מעיין הגיחון לתשליך, ולפקידת קברי הבוגרים שנפלו במערכות ישראל, ולהקפות ברחבי

כבר בימי האבל על אריה שטראוס, אמר הרב הדרי בגרון חנוק לאלמנה - "אנחנו שומרים את הסטנדר של אריה בשיבה, עד שאביעד יגדל בעזרת השם, ויבוא ללמוד על הסטנדר של אבא". כך הוא אמר לתינוק בן שנה. והיום הזה הגיע. אביעד בן ה־18 נכנס אל בית המדרש, שם המתין לו הרב הדרי ואמר: הנה, הסטנדר של אבא חיכה לך

לפרטי פרטים. די היה לומר לו את שמך ושם משפחתך, והוא היה מתחיל לשוטט בזיכרוננו ולהעלות אנשים ואירועים וציטוטים ודמויות. לא היה דבר נעלם מנגד עיניו ונסתר מזיכרוננו, כולל כל ספר שקרא או ראה אי פעם – מי כתב אותו, היכן הודפס, איזו מהדורה, אילו שיבושים והגהות, ועוד כהנה וכהנה פרטי פרטים. בערבי חמישי היו תלמידים שעשו 'משמר' בבית המדרש ולמדו אל תוך הלילה, ולהבדיל היו כאלה שהלכו לצפות בטלוויזיה במשחקים של מכבי תל אביב בכדורסל. הרב הדרי היה נכנס לבית המדרש לעשר שניות, סורק במבט מהיר, ולמחרת ניגש אחד אחד אל כל מי שלא נכח שם ושואל אותו "נו, איך היה המשחק אתמול?"

ה'שיעור הכללי' של הרב הדרי היה לשם דבר לא רק בקרב בני הישיבה, אלא בכל רחבי ירושלים כולה. רבים מתושביה באו ומילאו את בית המדרש מדי יום חמישי, נוהדים לשיעור שהפך לתופעה. שעות לפני השיעור אפשר היה לראות את הרב הדרי נע בין הספרייה (או בשמה הישית 'אוצר הספרים') לבין חדרו, נושא עמו הלוך ושוב ספרים מספרים שונים, שנערמו על שולחנו. בהגיע הזמן הוא היה נכנס לבית המדרש, וכמו בטקס קבוע מניח על השולחן עשרות ספרים שסימניות מבצבצות מהם, מתיישב על כיסאו, מסיט את משקפיו כלפי מעלה ומתחיל לשוטט בין עולמות. מחבר בין גמרא למדרש, בין תנ"ך לקבלה, בין הרב קוק לרבי צדוק הכהן, בין ירושלים ללובלין ומשם לפשיסחא ולאיו"ביצה וחזרה לירושלים של מעלה ולירושלים של מטה. מדבר במהירות, פותח ספר, מקריא ממנו, סוגר, ומיד לוקח ספר אחר וחוזר חלילה. מחבר ושורר בין אנשים ופירושים ומהלכים, מתפלפל בהלכה ומתבל בסיפורי צדיקים, אירועים שבהם נכח ומפגשים עם דמויות ייחודיות שפעלו במרחבי ירושלים – רבנים, דיינים, שופטים, פרופסורים, צדיקים למיניהם וסתם עמך. החרוצים שבתלמידי הישיבה ניסו לסכם את הדברים, ועם התפתחות הטכנולוגיה גם הקליטו. כמה מהנוכחים הבינו את הנאמר? אינני יודע, אבל לא זה מה שהיה חשוב באותם ימי חמישי. חשובה יותר הייתה התחושה שאתה שותף למשה גדול, לבית מדרש שוקק במאות אנשים, ולשיעור שמציב רף גבוה ומסמן מטרה, שנדע לאן לשאוף. זו הייתה תצוגת תכלית, כיצד ניתן לחבר בין כל כך הרבה ספרים, פרטים, שיטות ואישים – למהלך אחד גדול וכולל, שמשלב ניתוח, הגות, רדיקטיקה ורטוריקה. והרב הדרי, כמו מנצח על תזמורת של ספרים, מוביל אותם ואת שומעיו בהרמוניה לסימפוניה רוחנית שלמה ומרתקת.

החיבור בין הרב הדרי לרב צבי יהודה, ולרב הנזיר, ולתורת הרב קוק – שדווקא הוא, בוגר ישיבת חברון, היה אחד מראשי פרשניה ומהבקיאים בה על כל מכמניה וסודותיה – הפך אותו לדמות ייחודית ומרתקת, לזן ירושלמי נדיר. עולמו הרוחני שהקיף חומש ותנ"ך, גמרא ומדרש, חסידות והלכה, היסטוריה וארכיאולוגיה, שירה וספרות – היה מכון וממוקד אל השבת ואל השמיטה, ומתוכן אל ירושלים. שיאו של השבוע בישיבה היה בליל שבת. כל התלמידים התכנסו והתייצבו שורות־שורות על הכביש היורד לכיוון הכותל. במרכז השורה הראשונה, כקברניט הניצב בראש הספינה – הרב הדרי. ראשו מוטה קמעה כלפי מטה, עיניו ממוקדות בריכוז, ואז, כשמאחוריו עשרות ואף מאות בחורים, הייתה נשמעת נקישה קטנה באצבע צרדה, ומתחילים לשיר את השיר שהפך לסמל של ישיבת הכותל, "שמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג שבת". הרגליים נעות אל הכותל, מטופפות בקצב אחיד. מסביב חרדים, חילונים

35 שנים של רעות ושותפות. הרב הדרי והרב ברוך וידר

ביתו של הרב הדרי וישיבת הכותל היו ישות אחת. צמודים פיזית ומהותית. תלמידים נכנסו ובאו בביתו הפרטי דבר יום ביומו. על הגג הצופה אל הר הבית ניתנו שיעורים בלילות ט' באב, כמו גם באירועים אחרים. בשבתות ובחגים מילאו תלמידי הישיבה את סלון הבית, שהספרים הרבים מכסים את כל קירותיו. אי אפשר היה לכל זה להתקיים בלי אישיותה הייחודית והחמה של הרבנית נעמי לבית רקובר, עובדת סוציאלית בהכשרתה, בעיסוקה ובנשמתה. מאור פניה, התעניינותה בנעשה, מעורבותה וסובלנותה היו לתלמידים לדגם של בית יהודי. מחיאות הכפיים ומילות השבח להן זכתה הרבנית באירוע לכבודו של בעלה, ביטאו את ההערכה הגדולה והכרת הטוב שחשו בוגרי הישיבה כלפיה.

אחד מבני החבורה שלנו, שהגיעה מנתניה לישיבת הכותל, היה ברוך וידר. ברוך ואני גילינו ששורשינו זהים – סבינו והורינו מאותם הכפרים, מאותה חסידות, ומאותו סיפור של שואה ועלייה ארצה והקמת הבית. כך היינו לחברי נפש, ועם הגיוס – לחברי צוות באותו טנק. לקרב בסולטן־יעקב נכנסנו יחד בטנק, וכך גם יצאנו מהקרב, בריאים ושלמים בדרך נס. בשנה שלאחר מכן נולדו לנו, בהפרש של ימים ספורים, שני בנים. בדמיך חיי. חלפו שנים, והבחור הצעיר הפך להיות הרב ברוך וידר, ומשם המשיך ועלה והתמנה להיות ראש ישיבת הכותל. אני מתבונן ברב הדרי החוגג הגעתו לגבורות, ולצדו יושב הרב וידר, זה שהרב הדרי קיבל לישיבה לפני כ־35 שנים, זה שטען פגזים בטנק שלנו ללא הרף במהלך הקרב בלבנון, זה שהפך להכי אחי, זה שקולו לומד איתי בחברותא מתערב בקולו המדבר אליי במערכת הקשר הפנימית בטנק. לצדם יושב אחינו השלישי, הרב דוד תורג'מן מדימונה, עוד אחד מניצולי הקרב. את מספרו הפך הרב תורג'מן למחול, ואת המשבר תיעל ליצירת עולם תורה בדימונה. אם יש רגעים עילאיים בחיינו, הרי שהרגע הזה שבו ישבו זה לצד זה שני ראשי הישיבה בעבר ובהווה, ולצדם הרב תורג'מן, היה בעבורי אחד מהם.

לפני קרוב לארבע שנים הייתה לי הזכות להנחות את אירוע חנוכת בית הכנסת 'החורבה', ולהזמין את הרב הדרי, איש ירושלים והרובע, לברך בטקס. הרב עלה במדרגות לכיוון ארון הקודש, וקירב שפתיו לנשק את הפרוכת. ראיתי את פרץ הרעד והדמעות שזלגו ממנו. הוא שראה לגנר עיניו במשך עשרות שנים, יום־יום, את החורבה בחורבנה, סגר מעגל זוכה לראות בכנייה ובתפארתה. היו אלו אותן דמעות התרגשות שקופות, שנצנצו בעיניו למראה מאות תלמידיו, ולמראה אלפי הבתים שהקימו בישראל, מכוחו. ■

לתגובות: dyokan@makorishon.co.il

צילומים: טרז' לוי, פלאש 90

קדושת המקום. הרב נבנצאל

דמעות על ה'תוספות'. הרב חיים סבתו

הפך מספר למחול. הרב תורג'מן

ערב ראש השנה, דקות לפני התקדש החג, אני רואה את הרב הדרי מסתובב באזור השירותים, מסדר ומארגן כל מיני דברים. תמוה, חשבתי לעצמי. ואז הביט בי ראש הישיבה ואמר: "הדברים הגדולים נמדדים בדברים הקטנים. צריך לדאוג שלא רק העולמות הרוחניים יהיו נעלים ונשגבים, אלא שגם השירותים יהיו מסודרים ונקיים"